

Osmanlı Taşrasında Yönetme ve Yönetilme Kaygıları: Uşak Kazasında Mülkî-İdarî Değişim Talepleri ve Teşebbüsleri (1908-1919)*

Administrative Apprehensions in the Ottoman Provinces: The Civil-Administrative Demands and Attempts for Change in the Uşak District (1908-1919)

Biray Çakmak**

Özet

Bu çalışma, Uşak kazasını esas almak suretiyle, geç dönem Osmanlı taşra toplumundaki yönetme ve yönetilme kaygılarının bir yönünü ortaya koyma amacındadır. Uşak kazası ahali, özellikle de eşrafı, 1908-1919 yılları arasında, Uşak kazasının liva yapılması, bağlı bulunduğu Hüdâvendigâr vilayetinin Kütahya sancağından ayrılarak, Aydın vilayetinin Saruhan sancağına bağlanması, bazı nahiyelerinin kaza yapılması, çevre kazalara ve sancaklara bağlı bazı nahiyelerin ve kazaların Uşak'a bağlanması için taleplerde bulundu. Bu taleplerini, muhtelif tarihlerde Osmanlı merkez ve taşra idaresine ilettiler. Osmanlı taşra bürokrasisi de Uşak kazasının mülki-idari statüsünü değiştirmeye yönelik teşebbüslerde bulundu. Uşak kazasını, Karahisar-ı Sâhib livasına bağlamaya çalıştı. Bu teşebbüsler, ahalinin muhalefeti sebebiyle sonuçsuz kaldı. Osmanlı idarecileri, Uşak ahalinin (eşrafının) taleplerini çeşitli gerekçelerle uygun bulmadı. Ahalinin talepleri, geç dönem Osmanlı taşrasındaki yönetilme kaygılarını, kısmen de olsa politik bilinçliliği mahallî düzeyde göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Taşra bürokrasisinin teşebbüsleri ise devletin yönetme kaygılarını daha görünür kılması bakımından dikkate değerdir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Uşak kazası, politik bilinçlilik, idarî-mülkî talepler, II.Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı taşra idaresi.

* Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından desteklenen 111K286 Nolu, *Modernleşen Osmanlı Taşrasında Yönetmek ve Yönetilmek: Devlet, Eşraf ve Muhâlefet (1876-1908)/Batı Anadolu Kazaları Örneğinde Bir İdarî Tarih Tablîli* isimli proje kapsamında gerçekleştirilmiştir. 3-4 Nisan 2014 tarihleri arasında Kırgızistan'ın başkenti, Bişkek'te düzenlenen I. Uluslararası Türk Devlet Yönetimi Gelenegî Kongresi'nde, *Osmanlı Taşrasında Yönetilme Kaygıları: Uşak Ahalisinin Mülkî-İdarî Talepleri ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu (1870-1918)* isimli sunulan bildirinin, 1908-1918 yılları arasını kapsayan kısmıdır.

** Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Uşak
e-mail: biray.cakmak@usak.edu.tr

Abstract

This study, by handling the district of Uşak, is setting forth an aspect of the administrative apprehensions in the late Ottoman provincial society. Between 1908 and 1919 the people of Uşak, the notables in particular, demanded the transformation of Uşak into *liva* status by separating it from the Kütahya sancak of the Hüdavendigâr province, and by incorporating it into the Saruhan sancak of the Aydın province instead. Besides, they further demanded the transformation of some towns into district status, and annexation of towns and districts of neighboring districts and provinces to Uşak as well. These demands were delivered to the Ottoman central government and provincial administration from time to time. The Ottoman provincial bureaucracy as well made attempts to change the civil-administrative status of Uşak district. Besides, they strived to annex the district of Uşak to Karahisar-ı Sahib Sancak. These attempts were inconclusive. The Ottoman central government did not consider the demands of people (notables) of Uşak convenient for various reasons. Hence, the peoples' demands are of high importance as they depict the administrative apprehensions, and partially the political consciousness even though at local level, in the late period Ottoman provinces. The attempts of provincial bureaucracy is so significant that they make clear the state's apprehensions of rule.

Keywords: Ottoman State, District of Uşak, political consciousness, civil-administrative demands, the Second Constitutional Era, Ottoman provincial administration.

Giriş

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin iktisadî, idarî, içtimaî, malî, adlî vb. alanlardaki modernleşme sürecine tanıklık etti. İç ve dış dinamiklerin etkisi altında cereyan eden karmaşık süreçte, Osmanlı merkez ve taşra idarî yapısı önemli değişiklikler geçirdi. II. Mahmut Dönemi'nde, merkeziyetçi bir idarenin tesisi amacıyla önemli reformlar gerçekleştirildi. Devlet otoritesine alternatif oluşturan ayanların, yeniçerilerin ve ulemanın nüfuzları kırılmaya çalışıldı.¹

¹ Uriel Heyd, "The Ottoman Ulema and Westernization in the Time of Selim III and Mahmud II", *The Modern Middle East*, Albert H. Hourani, Mary C. Wilson, Phillip Khoury (Eds), I. B. Tauris and Company Limited, New York 2004, s. 30-60; Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Cilt 12, Dersaadet 1309, s. 168-219; Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Güllhane Hatt-i Hümayûnu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 348-349; John Robert Barnes, *An Introduction to Religious Foundations in the Ottoman Empire*, E. J. Brill, Leiden, New York, Kobenhavn, Köln 1987, s. 73-86; Avigdor Levy, "Military Reform and the Problem of Centralization in the Ottoman Empire in the Eighteenth Century", *Middle Eastern Studies*, Vol. 18, No. 3, 1982, s. 231-245; Mehmet Ali Beyhan, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler "Vak'a-yı Hayriyye", *Osmanlı*, Cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 259-270.

Seleflerine göre oldukça başarılı olan II. Mahmut, önemli yenilikler yaptı. Abdülmecit ve Abdülaziz dönemlerinde ıslahat çalışmalarına devam edildi. *İcâbât-ı zamâniyyeye* göre *kâ'ide-i tecrîd* prensibiyle yapılan yenilikler, Osmanlı Devleti'nin varlığını korumak ve devam ettirmek amacına yönelikti.

Tanzimat Dönemi'nde, taşrada, modern-rasyonel merkezîyetçi bir idarenin kurulması amacıyla önemli düzenlemeler yapıldı.² Merkezin taşradaki etkinliğinin ve kontrolünün artması, *güçlü bir taşra idaresi* ile mümkün görüldü.³ 1860'lı yıllardan itibaren taşra idaresi ile ilgili düzenlemelere hız verildi. Yeni sistem, ilk kez 1864 yılında Tuna vilayetinde uygulandı. Mithat Paşa'nın çabalarıyla kısa sürede olumlu sonuçlar alındı. *Mukaddemâ tertîb ve teşkîl olunan vilâyetlerden müşâbede olunmakta olan fevâ'id ve muhassenâtdan dolayı bu usûlün ta'mîmen icrâsı* için 1867 yılında irade-i seniyye çıktı. Bunun üzerine Meclis-i Vâlâ-yı Âhkâm-ı 'Adliye, konuyu müzakere etti. Olumlu kararını mazbata ile Sadaret'e bildirdi. Neticede kaleme alınan mazbata ile kurulacak vilâyetleri gösteren cetvel, Meclis-i Vükelâ'da görüldü. Meclis-i Vükelâ, *ıslâbât-ı 'umûmiye-i mülkiyenin neşr ve ta'mîm-i âsârı zımnında Burusa ve Kocaili ve Karesi ve Karahisar-ı Sâhib ve Kütahya sancaklarından mürekkep olmak üzere Hüdavendigâr vilayeti nâmıyla bir heyet-i idâre-i cedîde teşkiline* karar verdi. Böylece Hüdavendigâr vilayeti kuruldu. 10 Haziran 1867 tarihinde Hüsnü Paşa, Hüdavendigâr vilayetine ilk vali tayin edildi.⁴ Hüdavendigâr vilayeti ile birlikte Bahr-i Sefid, Trabzon, Aydın, Ankara, Diyarbakir, Sivas, Kastamonu, Selanik, Konya, Yanya ve Üsküb vilayetleri de teşkil edildi.⁵ 1871 yılında yeni bir vilayet nizamnamesi yayınlandı. Bu nizamname ile vilayet sisteminin esasları ayrıntılı olarak belirlendi.⁶

² Carter V. Findley, "The Evolution of the System of Provincial Administration as Viewed from the Center", *Palestine in the Late Ottoman Period Political, Social and Economic Transformation*, David Kushner (Ed), Yad Izhak Ben-Zvi, Jerusalem, E. J. Brill, Leiden 1986, s. 8-10; İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 63; Metin Heper, "Center and Periphery in the Ottoman Empire: With Special Reference to the Nineteenth Century", *International Political Science Review*, Vol. 1, No. 1, 1980, s. 89.

³ Yasemin Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 102; Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları, İstanbul 2008, s. 22-23.

⁴ BOA. A. (DVNS. TVCM. d. 00001, s. 39. Uşak kazasının bağlı olduğu Kütahya sancağının ilk mutasarrıfı ise Tevfik Paşa'ydı. Tevfik Paşa, 18 Ağustos 1867 tarihinde tayin edildi. 7 Şubat 1868 tarihine kadar görev yaptı (1901-1902/H.1319 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 54).

⁵ BOA. A. (DVNS. TVCM. d. 00001, s. 40-41.

⁶ Vilâyet sistemine geçişin ayrıntıları hakkında bkz. Abdülhamit Kırmızı, "Taming the Governors: The Swinging Pendulum of Power over the Ottoman Provinces in the Nineteenth Century", *International Journal of Regional and Local Studies*, Vol. 6, No. 1, Spring, 2010, s. 8-10; Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876*, Osman Akınhay (Çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul 2005, s. 153-178; Musa Çadırcı,

Vilayet sistemiyle, eyaletlerin yerini vilayetler aldı. Bu birimlere, valiler tayin edildi. Vilayetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar nahiyelere taksim edildi. Sancaklara mutasarrıflar, kazalara kaymakamlar, nahiyelere nahiy müdürleri atandı. Bazen her nahiyeye müdür tayini mümkün olmadı. Bu durumda nahiyeleri, zâbita-ı mülkiye memurları idare etti. Mahallelerle köylerin idaresi ise muhtarlarca verildi.

Merkeziyetçilik anlayışı, beraberinde kalabalık bir taşra bürokrasisini getirdi. Memurlar, merkeziyetçi taşra idaresinin en önemli araçlarını oluşturdu. Osmanlı Devleti, memurları vasıtasıyla *Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne*'de, köylere kadar varlığını hissettirmeyi amaçladı. Memura ve idareciye olan gereksinimin artması, Osmanlı Devleti'ni, yeni okullar açmaya itti. Bu çerçevede yeni okullar açıldı. Bu okulların en önemlisi, *Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne* idi.⁷ 1859 yılında faaliyete geçen okulda, talebeler, modern bürokrasinin gerekleriyle donatılmaya çalışıldı. Mezunlar, taşrada, çeşitli kademelerde istihdam edildiler. Osmanlı Devleti, aynı zamanda, merkeziyetçi taşra idaresi için ihtiyaç duyduğu modern iletişim ve ulaşım vasıtalarını edindi. Kısa sürede demiryolu ve telgraf hatları tesis edildi. Demiryolları mekânlar arası mesafeleri kısalttı. Telgraf ise zamanı görece uzattı. Yani haberler ve bilgiler, daha hızlı ulaştırılabildi. Her iki yenilik, merkeziyetçi taşra idaresine ciddi katkılarda bulundu.⁸

Uşak Kazası Hakkında

Uşak kazası, 1867 yılında, Hüdavendigâr vilayetinin Kütahya sancağına bağlandı. Uşak ve çevresi, daha önceki yıllarda da Kütahya sancağına bağlıydı. Bu durumunun, 15. yüzyıla kadar geri giden bir tarihî arka planı vardı. Uşak kazası, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar Kütahya sancağına bağlı kaldı. Bu durumu, Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dönemi'nde, 1953 yılına kadar sürdürdü.

Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi, Tülay Ercoşkun (Ed.), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 209-218, 231-254; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008, s. 427-434; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 249-272.

⁷ Bu okul hakkında bkz. BOA. İrade, MMS, 12/519, 9 Mayıs 1858/25 N 1274; BOA. İrade, MVL, 17887, 9 Aralık 1858/3 Ca 1275; Ali Çetinkaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 1859-1868, Cilt I, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969, s. 30-55; Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin, Osman Yener (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 77-78.

⁸ Bahri Ata, *The Transfer of Telegraphy Technology to the Ottoman Empire in XIXth Century*, Boğaziçi University, Master of Arts in History, 1997, s. 72; Mustafa Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", *Çağını Yakalayan Osmanlı*, Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar (Eds), IRCICA Yayınları, İstanbul 1995, s. 46, 110; Roderic H. Davison, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Elektrikli Telgrafın Kurulması", *Osmanlı Türk Tarihi (1774-1923)*, Mehmet Morali (Çev.), Alkım Yayınevi, İstanbul 2004, s. 215-217; İlber Ortaylı, "Tanzimat Devri ve Sonrası İdarî Teşkilât", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Cilt I, E. İhsanoğlu (Ed.), IRCICA Yayınları, İstanbul 1994, s. 320-321.

1870 yılında Uşak kazası, *taksîmât-ı mülkîyece* Banaz, Göbek ve Gediz nahiyelerinden müteşekkildi. Gediz nahiyesi, 1871 yılında kaza yapıldı.⁹ Böylece Uşak kazası, Banaz ve Göbek nahiyelerinden ibaret kaldı. Bu durum, varlığını uzun süre korudu.¹⁰ Banaz nahiyesini, sürekli nahiye müdürleri idare etti. Göbek nahiyesi ise bazen müdürler, bazen zâbita-ı mülkiye memurları tarafından idare edildi. 14 Ocak 1907 tarihli irade-i seniyye ile Karahallı nahiyesi kuruldu.¹¹ Böylece Uşak kazasındaki mülkî nahiyelerin sayısı üçe çıktı. II. Meşrutiyet Dönemi'nde, Sivashı nahiyesinin kurulmasıyla nahiye sayısı dörde ulaştı.¹²

Batısında Eşme ve Gediz kazaları, güneyinde Çal kazası, doğusunda Sandıklı kazası ve Karahisar-ı Sâhib sancağı, kuzeyinde Kütahya kazası bulunan¹³ Uşak kazasının nüfusu, 19. yüzyıl sonlarında hızla arttı. 1876-1908 yılları arasındaki artışta, doğumların ölümlerden fazla olması ile münferit göçler etkili oldu. Kaza dâhilinde az sayıda da olsa Girit ve Rumeli muhaciri iskân edildi. Nüfus artışı, kendisini yeni köylerin ve mahallelerin kurulmasında gösterdi. Kaza nüfusunun büyük bir kısmı, köylerde meskûndü. Şehirleşme olgusu, Uşak ve Göbek kasabaları ile sınırlıydı. Kasabalarda yaşayan nüfusun, kaza toplam nüfusuna oranı, %22 civarındaydı.¹⁴

Uşak kazasında üretim, tarım, hayvancılık, halıcılık, madencilik ve ormancılık sektörlerinde gerçekleşti. Tarım ve hayvancılık ile halıcılık, istihdam ve üretim kapasiteleri bakımından en önemli sektörleri oluşturdu. Halı imalatı, ihracat sayesinde hızla arttı. Zamanla, ahalinin, başlıca geçim kaynağı haline geldi. Tarım ve hayvancılık, kırsal nüfusun temel iktisadî faaliyeti idi.¹⁵

⁹ 1870-1871/H.1287 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 87, 147.

¹⁰ 1874-1875/H.1291 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 80; 1878-1879/H.1296 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 91, 94; 1883-1884/H.1301 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 173; 1887-1888/H.1305 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 98; 1892-1893/H.1310 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 200, 366; 1900-1901/H.1318 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 224; 1902-1903/H.1320 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 232-233.

¹¹ BOA. İrade, Dâhiliye, 35, 14 Ocak 1907/29 Za 1324.

¹² BOA. DH. İUM. 5-4/3, 3 Ağustos 1914/11 N 1332.

¹³ 1884-1885/H.1302 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 454.

¹⁴ Biray Çakmak, "Mahallî Tarihî Demografi Araştırmalarında Vilâyet Salnâmelerinin Veri Değeri: Uşak Kazası Örneğinde Kısmî Zamanlı Bir İnceleme (1897-1898/1906-1907)", *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri, 14-16 Nisan 2011*, Uşak, Cilt I, Uşak İli Kalkınma Vakfı Yayını, İzmir 2011, s. 372.

¹⁵ Uşak kazasındaki üretim sektörleri ve bu sektörlerde iç ve dış dinamiklerin etkisiyle yaşanan değişim hakkında bkz. Biray Çakmak, *Osmanlı Modernleşmesi Bağlamında Bir Batı Anadolu Kazasında Sosyo-Ekonomik Yapı: Uşak (1876-1908)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 27-237.

Abalinin (Eşrâfın) Uşak Kazasının Liva Yapılmasına, Aydın Vilayeti'ne Bağlanmasına Yönelik Talepleri ve Yaşanan Gelişmeler

Uşak ahalisi (eşrâfı), 1871 yılından itibaren Uşak kazasının liva yapılması, Hüdavendigâr vilayetinin Kütahya sancağından ayrılması, Aydın vilayetinin Saruhan sancağına bağlanması için çok sayıda talepte bulundu. Bu talepler, 1871-1908 yılları arasında sık sık ifade edildi. Ancak Osmanlı merkez ve taşra bürokrasisi, bu talepleri, çeşitli gerekçelerle uygun bulmadı.¹⁶

Uşak ahalisinin (eşrâfının) söz konusu talepleri, II. Meşrutiyet Dönemi'nde de tekrar tekrar gündeme getirildi. Nitekim 1908 yılında, Dâhiliye Nezareti'ne bir telgrafname çekildi. Bu telgrafname ile merkezi Uşak olmak üzere bir liva kurulması, bu livanın Aydın vilayetine bağlanması, Uşak kazasına bağlı Banaz nahiyesinin kaza yapılması, Saruhan sancağının Eşme ve Kütahya sancağının Simav kazalarının Uşak livasına bağlanması istendi.¹⁷ Bu talep üzerine Dâhiliye Nezareti, Harbiye Nezareti'nden görüş istedi.¹⁸

Bu talepten kısa bir süre sonra, yani 19 Kasım 1908 tarihinde, Uşak kazasına tâbi Göbek nahiyesi ahalisi adına müderris Halit Cevdet, Adliye ve Mezahib Nezareti'ne ve Maliye Nezareti'ne telgrafnameler çekti. Bu telgrafnamelerde; 1867 yılında Hüdavendigâr vilayeti kurulurken, Göbek nahiyesinin kaza yapılmadığını, aksine merkezi Göbek kasabası olmak üzere çevresinde bulunan 27 köyün bağlanmasıyla Göbek nahiyesi müdürlüğünün teşkil edildiğini, 1873 yılında nahiy müdürlüğünün kaldırıldığını, 29 köyden 18'inin Uşak kazasına bağlandığını, bu tarihten itibaren Göbek nahiyesinin zâbita-ı mülkiye memurluğuna düşürüldüğünü, bu sebeple Göbek nahiyesi ile köylerinin hak ettiği ölçüde gelişemediğini belirtti. Halbuki nahiy merkezi olan Göbek kasabasında bine yakın hane, on cami, altı medrese, bir kütüphane, altı mektep, üçyüzden fazla dükkân ile ticarî ve hayrî müesseseler bulunduğunu, Göbek kasabasının büyük ve önemli bir yerleşim yeri olduğunu ifade ederek, Eşme ve Uşak kazalarına bağlı, ancak mevken ve idâreten Göbek nahiyesine daha yakın olan köylerin bağlanmasıyla Göbek kasabası merkez olmak üzere bir kaza kurulması gerektiğini dile getirdi. Bu takdirde, Göbek kasabası ve köylerinde kısa sürede eğitimin, ziraatin, sanayinin ve ticaretin daha fazla gelişeceğini, asayiş ve güvenliğin daha da kuvvetleneceğini, hazine gelirlerinin birkaç misli artacağını ifade etti. Bu aralar Uşak kazasının liva yapılarak Aydın vilayetine ilhakı hakkında muamelelerin devam etmekte olduğunu belirterek,

¹⁶ Uşak ahalisinin (eşrâfının), 1870-1908 yılları arasındaki benzer talepleri için bkz. Biray Çakmak, "Osmanlı Taşrasında Yönetilme Kaygıları: Uşak Ahalisinin (Eşrâfının) Mülki-İdarî Talepleri ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu (1870-1908)", *I. Uluslararası Türk Devlet Yönetim Geleneği Kongresi*, 3-4 Nisan 2014, Bildiriler (Baskıda).

¹⁷ BOA. DH. MKT. 2647/66, 4 Kasım 1908/9 L 1326.

¹⁸ BOA. DH. MKT. 2647/66, 4 Kasım 1908/9 L 1326.

Göbek nahiyesinin kaza haline getirilmesini istedi.¹⁹ Maliye Nezareti ile Adliye ve Mezahib Nezareti, bu talebi, gereğinin yerine getirilmesi için Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi.²⁰ Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetinden görüş istedi.²¹ Müderris Halit Cevdet, aynı zamanda Şûrâ-yı Devlet Riyaseti'ne bir telgrafname çekti. Göbek nahiyesi adına taleplerini tekrarladı.²²

Bu arada, yani 23 Kasım 1908 tarihinde, Uşak kaymakamlığı, idare meclisi mazbatasını tanzim ederek, Dâhiliye Nezareti vasıtasıyla Sadaret'e takdim etti. Bu mazbatada; 5 Haziran 1908 tarihinden itibaren Uşak kaymakamlığı görevinde bulunan Mehmet Necmettin Bey'in, ahalinin memnuniyetini kazandığı, iyi ahlak sahibi olduğu, başarılı bir meslek hayatı bulunduğu, daha önceki yıllarda Kırcaali kaymakamlığı yaptığı, Bulgaristan Prensi'nin Kırcaali'yi Bulgaristan'a ilhak etme çabalarına karşı çıktığı, gerekli tedbirleri alarak, Kırcaali kazasının Edirne vilayetinde kalmasını sağladığı ifade edilerek, kendisinin *meşhûd olan hüsn-i idâre ve sadâkatine mükâfaten olmak üzere sancağ bâlîne tabvîli mukarrer bulunan* Uşak livasına mutasarrıf tayin edilmesi istendi.²³

29 Haziran 1908 tarihinde görüşü istenen Harbiye Nezareti, 9 Aralık 1908 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne cevap verdi. Harbiye Nezareti, Uşak kazasının liva yapılarak, Aydın vilayetine bağlanmasında, askerî bakımdan herhangi bir sakınca bulunmadığını, aksine, asker sevkıyatı ve redif askerlerinin toplanması gibi hususlarda kolaylıklar sağlayacağını belirtti.²⁴ Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, Aydın vilayetine, Harbiye Nezareti'nin olumlu görüşünü bildirdi ve tekrar mütala istedi.²⁵ Aydın vilayeti, Dâhiliye Nezareti'ne, 1 Ocak 1909 tarihinde cevap verdi. Uşak kazasının liva yapılarak, Aydın vilayetine bağlanmasını uygun buldu.²⁶

Dâhiliye Nezareti, Harbiye Nezareti'nin cevabını, Hüdavendigâr vilayetine de bildirdi ve Uşak kazasının liva yapılarak, Aydın vilayetine bağlanmasıyla ilgili görüşünü istedi. Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetinden, Uşak kaymakamlığında bulunan Mehmet Necmettin Bey'in kurulması istenen livaya mutasarrıf tayin edilmesini talep eden mazbata hakkında da mütala talep etti.²⁷

Bu gelişmeler yaşanırken, yani 1909 yılının ilk aylarında, Uşak kazası kaymakamı Sami Bey ile müftüsü İbrahim Kemalettin Efendi, Dâhiliye Nezareti'ne bir tahrirat göndererek, merkezi Uşak kasabası olmak üzere bir

¹⁹ BOA. DH. MKT. 2677/57, 7 Aralık 1908/13 Za 1326, lef 1, lef 2.

²⁰ BOA. DH. MKT. 2677/57, 7 Aralık 1908/13 Za 1326, lef 3, lef 4.

²¹ BOA. DH. MKT. 2677/57, 7 Aralık 1908/13 Za 1326, lef 1.

²² BOA. ŞD. MLK. 1604/24, Hüdavendigâr 5/80, 10 Aralık 1908/16 Za 1326.

²³ BOA. DH. MKT. 2704/67, 12 Ocak 1909/19 Z 1326, lef 1.

²⁴ BOA. DH. MKT. 2687/63, 21 Aralık 1908/27 Za 1326, lef 1.

²⁵ BOA. DH. MKT. 2687/63, 21 Aralık 1908/27 Za 1326, lef 2.

²⁶ BOA. DH. MKT. 2704/67, 12 Ocak 1909/19 Z 1326, lef 2.

²⁷ BOA. DH. MKT. 2704/67, 12 Ocak 1909/19 Z 1326.

mutasarrıflık kurulmasını ve kurulacak olan mutasarrıflığın Aydın vilayetine bağlanmasını talep ettiler. Bu talep üzerine Dâhiliye Nezareti, tekrar Hüdavendigâr vilayetinden görüş istedi.²⁸ Ahali, merkezi Uşak kasabası olmak üzere bir liva teşkil edilmesine ve bu livanın Aydın vilayetine bağlanmasına yönelik taleplerini, 1909 yılında, tekrar tekrar dile getirdi.

1909 yılı, Temmuz ayı içinde iki defa Uşak kasabası mahalleleri ihtiyar heyetleri, Dâhiliye Nezareti'ne telgrafname çekti. Uşak kazasının; önemi, büyüklüğü, gelişmeye ve ilerlemeye olan kabiliyeti, demiryolu sayesinde İzmir şehriyle olan ticareti vb. sebeplerden dolayı, liva haline getirilerek, Aydın vilayetine bağlanması gerektiğini ifade ettiler. Bu telgrafname üzerine Dâhiliye Nezareti, gereğini Sadaret'e bildirdi.²⁹ Sadaret, konuyla ilgili evrakı müzakere etmesi için Şûrâ-yı Devlet'e gönderdi. Evrakı, Mülkiye Dairesi görüştü. Öncelikle Hüdavendigâr vilayetinden görüş alınmasına, daha sonra gereğinin yapılmasına karar verdi. Bu karar üzerine Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetinden mütala istedi.³⁰

Bu arada, yani 28 Aralık 1909 tarihinde, Uşak kasabası mahallelerinin seçtiği komisyonun birinci başkanı Mehmet Cemal ile ikinci başkanı Karabet Papazyan, Dâhiliye Nezareti'ne ve Sadaret'e telgrafname çektiler. Uşak kazasının nüfusunun 100.000 kişiden fazla bulunduğunu³¹, yıllık gelirinin 70.000 lira civarında olduğunu, büyük bir coğrafi sahayı kapsadığını, palamut, zahire ve afyon ihracatı ve halıcılık sanatı sayesinde hızla geliştiğini, Hüdavendigâr vilayetine oldukça uzak bir mevkide bulunduğunu, vilayet merkezi Bursa ile ulaşımının son derece güç ve masraflı bir şekilde gerçekleştiğini, buna karşılık Aydın vilayetine trenle bağlı bulunduğunu, ahalinin tüm ticaretinin İzmir şehriyle olduğunu, mevcut durumundan dolayı layıkıyla gelişemediğini, daha fazla gelişmesi için Aydın vilayetine bağlanmasının elzem olduğunu ifade ettiler. Ayrıca ahalinin, bu idarî-mülkî gereklilik için onbeş yıldır belirli aralıklarla umûmî mahzarlar tanzim ve tertip ederek, İstanbul'a gönderdiğini, hatta 9 ve 30 Temmuz 1909 tarihlerinde³² de Sadaret'e taleplerini ilettiğini, ancak *ihtiyâcât-ı fevka'l-'ade(s)ine* rağmen bir netice alamadığını belirttiler. Kısaca Uşak'ta bir liva teşkil edilmesini, bu livaya Saruhan sancağına bağlı Eşme kazasının ve Kütahya sancağına bağlı Simav kazasının bağlanmasını, Uşak'a bağlı bulunan Banaz nahiyesinin kaza yapılarak, Uşak livasının bir kazası yapılmasını, bu livanın da Aydın vilayetine bağlanmasını istediler.³³

²⁸ BOA. DH. MKT. 2758/11, 4 Mart 1909/11 S 1327.

²⁹ BOA. DH. MKT. 2873/99, 13 Temmuz 1909/24 C 1327.

³⁰ BOA. ŞD. MLK. 1436/5, Aydın 4/8, 31 Temmuz 1909/13 B 1327.

³¹ Biray Çakmak, "Mahallî Tarihî Demografi.....", s. 366-368.

³² BOA. DH. MUİ. 34-2/23, 2 Ocak 1910/20 Z 1327.

³³ BOA. DH. MUİ. 34-2/23, 2 Ocak 1910/20 Z 1327.

Görüldüğü gibi 1908 ve 1909 yıllarında, Uşak ahalisinin (eşrafının), merkezi Uşak olmak üzere bir livanın kurulmasına, bu livanın Aydın vilayetine bağlanmasına yönelik talepleri daha da arttı. Bu artışa, 23 Temmuz 1908 sonrası oluşan özgürlük ortamı da katkıda bulundu. Buna paralel olarak İstanbul ile Hüdavendigar vilayeti arasında yapılan yazışmalar da arttı. Dâhiliye Nezareti, sık sık Hüdavendigar vilayetinden görüş istedi. Bu sebeple arşiv belgelerinden merkez ve taşra arasındaki yazışmaların seyrini tamamen takip etmek mümkün olamamaktadır.

Hüdavendigar vilayeti, Dâhiliye Nezareti'nin görüş taleplerinden birine, 7 Aralık 1909 tarihinde cevap verdi. Hüdavendigar valisi, Uşak kazasında son on yılda, yirmi kaymakam veya kaymakam vekili değiştirilmek zorunda kaldığını, Uşak kazasının *öteden beri sızıldısı eksik* olmayan, idaresi güç (sa'bü'l-idâre) bir yer hüviyeti kazandığını, Uşak'ın kaza halinde kalmasıyla liva merkezi şeklinde idaresi arasında inzibat ve sair bakımlardan büyük bir fark olmayacağını, taşradaki çeşitli idarî birimlerde görev yapan tüm memurların, hükümetin nüfûz ve kudretini temsil ettikleri ve ahaliye karşı eşit mesafede buldukları için bir yerin liva ya da kaza statüsünde bulunması ve mutasarrıf ya da kaymakam tarafından idare edilmesi arasında idarî bakımdan büyük bir fark olmadığını, kaza şeklinde yönetilen Uşak'ın, liva yapılması halinde, idaresinin kolaylaşmayacağını belirtti. Uşak kazasında, sık sık kaymakam değiştirilmek zorunda kalınmasının ve şikâyetin eksik olmamasının, mülkî taksimattan kaynaklanmadığını, kötü niyetlilerin etkin olmasından ileri geldiğini, bu kişilerin şahsî menfaatlerini temin için memurlar hakkında asılsız şikâyetlerde bulunduğunu, 1908 öncesinde bu şikâyetlere, önem atfedilerek, memurların azl edilmesi veya değiştirilmesi yoluna gidildiğini, bunun da *ehl-i fesâh*, şikâyette bulunma hususunda cesaretlendirdiğini, neticede Uşak'a atanan kaymakamlar ve diğer memurlar hakkındaki şikâyetlerin günden güne arttığını, artık Meşrûti İdare'de, kasıtlı ve asılsız şikâyetlerin dikkate alınmamakta olduğunu, asılsız şikâyetlerle ve ihbarlarla memurların azledilmemekte ya da değiştirilmemekte bulunduğunu ifade etti. Devamla Hüdavendigar valisi, Uşak kazasının trenle İzmir'e bağlanmasının ahaliye, önemli kolaylıklar sağladığını, ancak Simav ahali hakkında böyle bir durumun söz konusu olmadığını, hiçbir lüzum ve ihtiyaç yok iken, sırf Uşak'ta liva teşkil edilmesi için Banaz'ın kaza haline getirilmeye çalışıldığını, bunun ise hazineye önemli miktarda ek masraf getireceğini, ayrıca Eskişehir kazasında da liva teşkilinin tasavvur olunduğunu, Eskişehir'de ve Simav kazasının ilhakıyla Uşak'ta birer livanın kurulması halinde Kütahya sancağının sadece Gediz ve merkez kazalardan ibaret kalacağını, bu takdirde de Kütahya livasının anlamsız ve işlevsiz hale geleceğini, dolayısıyla Kütahya sancağının başka bir yere bağlanması ya da civar kazalardan bazılarının Kütahya sancağına ilhak edilmesinin gerekeceğini, bunun ise Hüdavendigar vilayetinin *taksîmât-ı hâzıra-ı mülkiyesinin* tamamen değiştirilmesi anlamına geleceğini, zamanla yeni karayolları ve demiryolları inşa edildikçe mülkî taksimatta garipliklerin daha fazla artacağını, mülkî taksimattaki düzenlemelerin, ayrıntılı araştırmalar yapıldıktan sonra gerçekleştirilmesinin *te'mîn-i idâre-i umûr için ebemm*

ve elzem olduğunu, *şimdilik taksîmât ve teşkilât-ı hâziranın tağyîr idilmemesini* ve dolayısıyla Uşak'ın liva haline getirilmesinden ve Aydın vilayetine bağlanmasından vazgeçilmesi gerektiğini belirtti.³⁴

Neticede Hüdavendigâr valisinin olumsuz görüşlerinin de etkisiyle Uşak ahâlisinin talepleri uygun bulunmadı. Uşak kazası, liva haline getirilmedi ve Aydın vilayetine bağlanmadı. Mevcut durumunu muhafaza etti.

Çevre Kazaların ve Sancakların Mülkî-İdarî Yapılarında Meydana Gelen Değişiklikler ve Uşaklıların Taleplerini Tekrarlamaları

II. Meşrutiyet Dönemi'nin ilk yıllarında, Kütahya sancağı, Eskişehir, Simav, Gediz ve Uşak kazalarından müteşekkildi. 1910 yılında, Eskişehir ahâlisi ve özellikle eşrâfi, kazalarının liva yapılmasını talep etti. Nallıhan, Mihallıccık ve Sivrihisar kazaları ilhak edilmek ve merkezi Eskişehir kasabası olmak üzere Hüdavendigâr vilayetine bağlı, Eskişehir sancağının kurulmasını istedi. Bu talep, Kütahya sancağı ve Hüdavendigâr vilayeti tarafından yerinde ve olumlu bulundu. Daha sonra konuyla ilgili evrak, Dâhiliye Nezareti'ne havale edildi. Bunun üzerine gereğini, Dâhiliye Nezareti, Sadaret'e, Sadaret de Şûrâ-yı Devlet'e bildirdi. Evrakı, müzakere eden Şûrâ-yı Devlet, Mülkiye Dairesi, ahâlinin talebini uygun buldu. 14 Nisan 1910 tarihinde gerekli irade çıktı ve 3. sınıf Eskişehir livası kuruldu.³⁵ Bu liva, 4 Nisan 1915 tarihinde, müstakil hale getirildi. Hüdavendigâr vilayetinden ayrıldı. Doğrudan İstanbul'a bağlandı.³⁶

Uşak kazasının bağlı olduğu Kütahya sancağı da 1 Mart 1915 tarihli irade-i seniyye ile müstakil liva haline getirildi. Bu değişiklikte mahallî talepler de etkili oldu.³⁷ Kütahya sancağı, Hüdavendigâr vilayetinden ayrılarak, doğrudan merkeze bağlandı.³⁸

³⁴ BOA. DH. MUİ. 34-2/23, 2 Ocak 1910/20 Z 1327.

³⁵ BOA. İrade, Dâhiliye, 10, 15 Nisan 1910/4 R 1328.

³⁶ BOA. İrade, Dâhiliye, 16, 4 Nisan 1915/19 Ca 1333; BOA. DH. EUM. MH. 101/1, 10 Nisan 1915/25 Ca 1333.

³⁷ Kütahya sancağının müstakil liva yapılması amacıyla ahali adına Belediye Başkanı Salih ve Reisül-ulemâ Fevzi, Sadaret'e, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kütahya Kâtib-i Mesûl Vekîli Nazmi, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umûmîsi Kâtib-i Umûmîliği'ne telgraflar çektiler, arzuhaller gönderdiler. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kütahya Kâtib-i Mesûl Vekîli Nazmi'nin, *Kütahya sancağının hâ'iz olduğu emmiyyet-i mevki'yye ve vüs'at ve cesâmet, kesret-i nüfûs, zirâ'at ve hırâset ve sâ'ir mebânî-i iktisad ve servet itibârıyla el-yem müstakîl livâ hâline ifrâğ idilen livâlara teferruk ve rüchâniyyeti 'arz ve istizâhdan müstağnîdir. Kütahya sancağı dört mübimm ve vâsî kazâyı ve ba'zısı kazâ derece-i vüs'atinde olmak üzere on dört nâhiyeyi ve dokuz yüz yetmiş kurâyı hâvî olmağla berâber nüfûs-ı 'umûmîsi de dört yüz on iki bini tecâvüz itmekde ve vâridât-ı 'umûmiye-i seneviyesi dahi beş yüz bin lira râddesinde bulunmakta olduğu gibi mübimm ve cesîm ormanları ve mebânî-i resmîye ve 'askerîyesi ve 'inde'l-icâb senkiyât-ı 'askerîyeyi te'mîn idecek tarîk-i muvâsala-ı 'adûdesi ehemmiyet ve*

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, Hüdavendigâr vilayetine tâbi Karahisar-ı Sâhib sancağının mülkî-idarî yapısında da düzenlemelere gidildi. Karahisar-ı Sâhib sancağı, Hüdavendigâr vilayetinden ayrılarak, müstakil liva yapıldı. Böylece Hüdavendigâr vilayeti, Hüdavendigâr ve Ertuğrul sancaklarından ibaret kaldı. Hüdavendigâr vilayeti, son derece küçüldü. Hüdavendigâr valisi, 19 Haziran 1916 tarihinde, Dâhiliye Nezareti'ne bir tahrirat göndererek, bu durumun mahzurlarını sıraladı. Mülkî taksimatta kapsamlı düzenlemelere ihtiyaç olduğunu belirtti.³⁹

Karahisar-ı Sâhib, Kütahya ve Eskişehir sancaklarının, Hüdavendigâr vilayetinden ayrılarak, müstakil liva yapılmalarını müteakip Uşak ahalisi (nakibül-eşraf kaymakamı, ulemâ, müderrisler, fabrikatörler, eşraf, tüccâr, esnaf başları ve muhtarlar) harekete geçti. Uşak kazasının, ya Hüdavendigâr vilayetine bağlı ya da müstakil liva yapılmasını talep etti. Bu amaçla Dâhiliye Nezareti'ne, Harbiye Nezareti'ne ve Sadaret'e telgrafnameler çektiler. Bu telgrafnamelerde; idarî teşkilatların, kalkınma ve gelişmeyi etkileyen unsurlardan birini teşkil ettiğini, *istidâdıyla mütenâsib teşkilât-ı idâriyyeye tâbi' tutulan memleketler(in) dâ'imâ mazhar-ı terakkî* bulduklarını, Uşak kazasının, nüfusu 100.000 kişiye, yıllık geliri 70.000 liraya yakın büyük bir kaza olduğunu, İzmir borsasının %50 nispetinde Uşak malı ile meşgul bulunduğunu, Uşak ticaretinin, İzmir sayesinde hızla geliştiğini, özellikle Uşak halıcılığının ticaret sayesinde büyük bir gelişme kaydettiğini, Uşak'ta imal edilen halıların⁴⁰ ihracatından her yıl yüzbinlerce lira gelir elde edildiğini, Uşak kazasının, her tür zahire, palamut, afyon ihracatındaki öneminin aşikâr olduğunu, coğrafi mevkisi itibariyle Aydın ve Hüdavendigâr vilayetlerinin birleşme noktasında bulunmasından dolayı bağlı olduğu Kütahya sancağı ile Karahisar-ı Sâhib ve Saruhan livaları merkezlerine uzak bulunduğunu, İzmir'den başlayarak Karahisar-ı Sâhib'e kadar ulaşan demiryolu hattı güzergâhında ve Saruhan ve Karahisar livalarının ortasında yer aldığını, demiryolunun İzmir'den sonra en büyük istasyonunun Uşak kasabasında

rüchâniyetini isbâta kâfi bulunmuşdur şeklindeki ifadeleri için bkz. BOA. DH. İD. 222/21, 3 Mart 1915/16 R 1333.

³⁸ BOA. DH. İD. 222/21, 3 Mart 1915/16 R 1333.

³⁹ BOA. DH. UMVM. 139/58, 24 Haziran 1916/22 Ş 1334.

⁴⁰ Uşak kazası, Gördes ve Kula kazalarıyla birlikte Batı Anadolu'da başlıca geleneksel halı imalat merkeziydi. 19. yüzyılda, bilhassa 1860'lı yıllardan itibaren, dış talebe ve Osmanlı Devleti'nin teşvik politikalarına bağlı olarak Uşak'ta halıcılık hızla gelişti. 20. yüzyıl başlarında, Uşak ahalisinin başlıca geçim kaynağı haline geldi. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Biray Çakmak, *Osmanlı Modernleşmesi.....*, s. 77-158; Donald Quataert, "Machine Breaking and the Chancing Carpet Industry of Western Anatolia, 1860-1914", *Journal of Social History*, Vol. 19, No. 3, Spring, 1986, s. 473-489; Donald Quataert, "The Carpet Makers of Uşak, Anatolia (1860-1914)", *IIIrd Congress on the Social and Economic History of Turkey, Princeton University, Proceedings, 24-26 August 1983*, Heath W. Lowry and Ralph S. Hattox (Eds), The ISIS Pres, Istanbul-Washington-Paris 1990, s. 85-91; Sadiye Tutsak, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Uşak'ta Halıcılığın Makineleşme Süreci", *Belleten*, Cilt LXXI, Sayı 260, Ankara 2007, s. 65-97.

bulunduğunu, bu sebeple Uşak'ın, Gediz, Simav, Eşme ve Çivril kazalarının tüketim mahalli haline geldiğini, bu kazaların Kütahya, Karahisar-ı Sâhib ve Saruhan sancaklarına otuzar, Uşak kasabasına dokuzar saat mesafede yer aldıklarını, yakınlıkları sebebiyle Uşak kazasıyla birçok bakımdan münasebetleri bulduklarını, demiryolunun faaliyete geçmesinden dolayı Uşak kazasının ulaşım ağının değiştiğini, eski yolların önemini yitirdiğini, tüm bu sebeplerle Uşak'ın artık bir kaza halinde idaresinin uygun olmadığını, Gediz, Simav, Eşme ve Çivril kazalarına liva merkezi olması gerektiğini, bunun için geçmişte çok sayıda müracaatta bulunulduğunu, taleplerin takdir edildiğini ve gereklerinin yapılacağı vaadinde bulunulduğunu, ancak çeşitli dâhilî ve haricî gailelerden dolayı sonuç alınmadığını, Uşak'ın, *üç ay zarfında müstakil livaya tahvil olunan Karahisar ve Eskişehir ve Kütahya kasabalarından geri kalmadığını* ifade ettiler. Tüm bu sebeplerden dolayı, öncelikle Hüdavendigâr vilayetine bağlı Uşak livasının teşkil edilmesini, aksi takdirde Aydın vilayetinin Eşme, Çal ve Çivril kazalarının ilhakı ve Banaz nahiyesinin kazaya terfii ile müstakil Uşak livasının kurulmasını talep ettiler.⁴¹ Osmanlı merkez ve taşra idaresi, Uşak ahalisinin ve ileri gelenlerinin bu taleplerini, daha önceki yıllarda olduğu gibi, uygun bulmadı. Yani Uşak kazası, mevcut durumunu muhafaza etmeyi sürdürdü.

Uşak Kazasını Karahisar-ı Sâhib Sancağı'na Bağlama Teşebbüsleri

I. Cihan Harbi yıllarında, Karahisar-ı Sâhib mutasarrıflığı, Uşak kazasının Karahisar-ı Sâhib sancağına bağlanmasını gündeme getirdi. 31 Aralık 1916 tarihinde, Dâhiliye Nezareti'ne bir tahrirat gönderdi. Liva merkezlerinin, kendisine bağlı olan kazalarla nahiyelerin merkezî bir yerinde bulunmasının ve kendisine bağlı idarî birimlerin önemli bir iskelesi mesabesinde olmasının mülkî taksimatta dikkate alınması gereken önemli hususlardan olduğunu, buna karşılık Karahisar-ı Sâhib sancağına komşu olan Uşak kazasının hâlen bağlı olduğu Kütahya livasına yirmi saatten fazla bir mesafesi bulunduğunu, ayrıca Kütahya ile Uşak arasında muntazam bir şose yolun dahi bulunmadığını, Uşak'tan Kütahya'ya, ya dağlık-taşlık ve geçilmesi zahmetli bir hayli mesafe kat edilerek Gediz üzerinden karayoluyla gidilebildiğini ya da önce Karahisar'a, orada bir gece kalınarak, aktarma yapmak suretiyle Anadolu Demiryolu'yla gidilebildiğini, bunun, zahmetli ve masraflı bir yolculuk oluşturduğunu, buna karşılık Uşak'tan Karahisar'a bir günde kolaylıkla gidilip-gelinebildiğini, tüm bu hususların Karahisar-ı Sâhib livası umûmî meclisi tarafından dikkate alındığını ve Uşak kazasının mülhakatıyla birlikte Kütahya livasından ayrılarak, Karahisar-ı Sâhib livasına bağlanmasının uygun bulunduğunu, vilayât kanunu gereğince durumun müzakere edilerek karara bağlanması için Karahisar-ı Sâhib ve Kütahya livaları umûmî meclislerinden seçilecek üyelerden müteşekkil bir muhtelit encümenin teşkiline izin verilmesini ve konuyla ilgili olarak Kütahya sancağının bilgilendirilmesini, ayrıca muhtelit meclisin meseleye tarafsız ve her iki livaya da

⁴¹ BOA. DH./İ.UM. E-8/19, 27 Mayıs 1915/13 B 1333, lef 1, lef 2, lef 3, lef 5.

komşu olan Eskişehir gibi bir mevkide toplanmasına müsaade edilmesini ifade ve talep etti.⁴² Bunun üzerine Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, Karahisar-ı Sâhib sancağı mutasarrıfı Şevket Bey'e cevap verdi. 1913 tarihli idâre-i umûmiye-i vilâyât kanununun 145. maddesi gereğince⁴³, meseleyi müzakere etmek üzere bir muhtelit encümenin teşkil edilmesini ve konuyla ilgili gerekli çalışmaların yapılmasını emretti.⁴⁴ Kısa sürede sonra da muhtelit encümeni kurma çalışmalarına başlandı. Karahisar-ı Sâhib mutasarrıflığı, Kütahya mutasarrıflığına konuyla ilgili tebligat yaptı. Bu husustaki tebligata, Kütahya sancağı mutasarrıflığı, 29 Ocak 1917 tarihinde cevap verdi. Öncelikle konunun her iki liva umûmî meclisinde görüşülmesi ve ilhak veya aksi yönde karar alınması gerektiğini, muhtelit encümenin teşkiline ise gerek olmadığını bildirdi.⁴⁵ Bunun üzerine Karahisar-ı Sâhib mutasarrıflığı, 21 Şubat 1917 tarihinde, Dâhiliye Nezaretî'ne bir tahrirat göndererek, Kütahya mutasarrıflığının aldığı kararın yanlış olduğunu, konuyu müzakere etmek üzere bir muhtelit encümenin teşkil edilmesi gerektiğini ifade etti. Bu yönde Kütahya mutasarrıflığına tekrar emir verilmesini talep etti.⁴⁶ Kısa süre sonra Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, Karahisar-ı Sâhib mutasarrıfı Şevket Bey'e cevap verdi. Nevâhi kanunu ile ilgili çalışmaların hâlen devam ettiğini, bu çalışmaların kısa sürede tamamlanarak kanunun kabul edileceğini, kanunun uygulamaya konulmasıyla birlikte mülkî taksimatın büyük ölçüde değişmesinin doğal olduğunu, dolayısıyla Uşak kazasının Karahisar-ı Sâhib livasına bağlanmasını müzakere etmek üzere muhtelit encümenin kurulmasına şimdilik gerek olmadığını bildirdi.⁴⁷ Böylece Karahisar-ı Sâhib sancağının teşebbüsü, sonuçsuz kaldı. Uşak kazası, Kütahya sancağına bağlı kalmayı sürdürdü.

Sair Mülkâ-İdarî Teşebbüsler

1912 yılında, Karahisar-ı Sâhib sancağı idare meclisi, Sandıklı kazasına bağlı Çivril nahiyesinin kaza yapılmasını ve çevresinde bulunan Uşak kazasının bazı köylerinin Çivril kazasına bağlanmasını kararlaştırdı. Çivril nahiyesinin kazaya tahvil gerekçeleri, Çivril'in çevresinde yer alan kazalara uzak olması, tüm kazalarla mesafe ve ticaret bakımından irtibatı olmaması şeklinde gösterildi. Neticede Karahisar-ı Sâhib sancağı idare meclisi mazbatası, Hüdavendigâr vilayetine gönderildi. Hüdavendigâr vilayeti idare meclisi de konuyu müzakere

⁴² BOA. DH. İUM. 45-3/64, 10 Ocak 1917/16 Ra 1335.

⁴³ İlgili maddeye göre; *vilâyât-ı mücâvire beyninde müsterek ve temşiyetî meclîs-i 'umûmiye mevdû' olan mesâlih hakkında hulûs-ı ütilâfa müsterek bir karâr i'tâsı lâzım gelirse Dâhiliye Nezâretinden ba'de'l-istiẓân vilâyetler meclîs-i 'umûmîleri a'zâsından müntehib zevâtdan mürekekeb olmak üzere beyne'l-vülât bi'l-mubâbere ta'yîn olunacak mevki'de ictimâ' etmek üzere muhtelit bir encümen teşkil olunacağı musarrıftı* (BOA. DH. İUM. E-81/50, 28 Şubat 1917/6 Ca 1335).

⁴⁴ BOA. DH. İUM. 45-3/64, 10 Ocak 1917/16 Ra 1335.

⁴⁵ BOA. DH. İUM. E-81/50, 28 Şubat 1917/6 Ca 1335.

⁴⁶ BOA. DH. İUM. E-81/50, 28 Şubat 1917/6 Ca 1335.

⁴⁷ BOA. DH. İUM. E-81/50, 28 Şubat 1917/6 Ca 1335.

etti ve mahallî kararı uygun buldu. Hüdavendigâr vilayeti, olumlu kararını havi tahrirâtı ve sair evrakı (mazbatalar, iki adet harita, iki adet cetvel ve umûmî istid'âname), 7 Temmuz 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdi.⁴⁸ Akabinde Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetine cevap verdi. Yeni kaza ve nahiye teşkilinin, sarf edilecek masrafın önceden bütçeye konulması ile mümkün olduğunu, bütçe dâhilinde olmayan masrafları gerektiren bu tür teşkilere ve tahvillere yönelik taleplerin umûmî surette gerçekleştirilecek olan tadilat sırasında dikkate alınmak üzere ertelenmekte olduğunu, bu sebeple Sandıklı kazasına bağlı Çivril nahiyesinin kaza haline tahvili hususunun ertelenmesinin zaruri bulunduğunu bildirdi.⁴⁹ Böylece Çivril nahiyesinin kaza yapılmasına ve Uşak kazasının bazı köylerinin Çivril kazasına bağlanmasına yönelik Karahisar-ı Sâhib sancağının teşebbüsü, sonuçsuz kaldı.

Karahisar-ı Sâhib mutasarrıflığı, 1915 yılında, benzer bir teşebbüste daha bulundu. Bu arada Çivril nahiyesi, kaza haline getirildi. Karahisar-ı Sâhib mutasarrıflığı, Dâhiliye Nezareti'ne 14 Şubat 1915 tarihinde, bir tahrirat göndererek, Uşak kazasına bağlı Karahallı ve Sivaslı nahiyeleri köylerinin çoğunun Uşak kazası merkezine sekiz-on saat mesafede bulunduğunu, buna karşılık bu iki nahiyenin, Karahisar-ı Sâhib livasına bağlı Çivril kazasına ancak bir saat uzaklıkta yer aldığını, bundan dolayı Karahallı ve Sivaslı nahiyelerinin, köyleriyle birlikte Çivril kazasına bağlanmalarının uygun olduğunu ifade etti. Konunun mahallinde tetkik edilmesi amacıyla idâre-i vilâyât kanununun 145. ve 146. maddeleri gereğince Uşak kazasının bağlı olduğu Hüdavendigâr vilayeti meclisinden ve Karahisar-ı Sâhib meclisinden seçilecek azalardan müteşekkil bir muhtelit encümenin kurulmasına müsaade edilmesini istedi.⁵⁰ Daha sonra Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetine ve Karahisar sancağı mutasarrıflığına konuyla ilgili cevap vererek, söz konusu muhtelit encümenin teşkil edilmesini ve mahallinde gerekli tahkikatın yapılmasını emretti.⁵¹ Bu gelişmeler üzerine Karahallı ve Sivaslı ahali, umûmî mahzarlar tanzim ve takdim ederek, alınan karara karşı çıktılar. Çivril kazasına bağlanmak istemediklerini ifade ettiler.⁵² Neticede de ahalinin talepleri dikkate alındı ve bu teşebbüsten vazgeçildi.

Uşak kazasının bağlı olduğu Kütahya sancağı da mülkî-idarî değişiklik teşebbüslerinde bulundu. 1916 yılında Kütahya sancağı umûmî meclisi, Saruhan sancağının Eşme kazasına bağlı Güre nahiyesinin, Uşak kazasına bağlanmasına yönelik bir karar aldı. Kütahya mutasarrıflığı, bu kararı, Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi. Akabinde Dâhiliye Nezareti, Aydın vilayetinden bilgi ve görüş istedi. Bunun üzerine konuyu, Eşme kazası idare meclisi ile Aydın vilayeti encümeni

⁴⁸ BOA. DH. İD. 144-1/20, 17 Temmuz 1912/2 § 1330.

⁴⁹ BOA. DH. İD. 144-1/20, 17 Temmuz 1912/2 § 1330.

⁵⁰ BOA. DH. İD. 222/16, 22 Şubat 1915/7 R 1333.

⁵¹ BOA. DH. İD. 222/16, 22 Şubat 1915/7 R 1333.

⁵² BOA. DH. İUM. E-8/53, 14 Haziran 1915/1 § 1333.

müzakere etti. Müzakereler neticesinde Güre nahiyesinin merkezi olan Güre köyünün, Uşak kasabasına beş, Eşme'ye altı saat mesafede olduğu, Güre nahiyesi köylerinden Beğlerhan'ın, Aktaş'ın ve Serviler'in mesafe itibarıyla Uşak'a yakın bulunduğu, ancak Güre nahiyesinin diğer köylerinin Eşme'ye, Uşak'tan daha yakın olduğu, Beğlerhan'ın, Aktaş'ın ve Serviler'in, Güre nahiyesi merkezine Uşak'tan daha yakın bir mesafede bulunduğu, ayrıca Güre ahalsinin Uşak'a bağlanmak istemediği anlaşıldı. Güre nahiyesinde mevcut durumun muhafaza edilmesinin daha faydalı olduğuna ve herhangi bir değişikliğe gerek olmadığına karar verildi.⁵³ Aydın vilayeti, bu kararı ve mütalaaları, 28 Mart 1916 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne, Dâhiliye Nezareti de Kütahya mutasarrıflığına bildirdi.⁵⁴ Böylece Kütahya mutasarrıflığının teşebbüsü sonuçsuz kaldı. Güre nahiyesi, Eşme kazasına bağlı kalmayı sürdürdü.

Uşak kazasına bağlı bazı köylerle ilgili olarak da 1915 ve 1919 yıllarında, düzenlemeler yapıldı. 1915 yılında, Banaz nahiyesine bağlı Balcıdamı köyü, irade ile Uşak merkezine bağlandı.⁵⁵ 1919 yılında, Uşak kazası idare meclisi, Ulubey nahiyesine bağlı İkinciyanıdam köyünün, ahalsinin dağılması sebebiyle yakınında bulunan Umurca köyüne bağlanmasını ve Umurca köyünün isminin, Umurca maa İkinciyanıdam olarak değiştirilmesini, yine nüfusunun azalması sebebiyle Aksaz köyünün, civarında bulunan Beğmiş köyüne bağlanmasını ve Beğmiş köyünün isminin, Beğmiş maa Aksaz olarak değiştirilmesini, Kurudere köyünün, bir saat mesafede bulunan Kayalı-ı Sağır köyüne bağlanmasını ve Kayalı-ı Sağır köyünün adının, Kayalı-ı Sağır maa Kurudere olarak değiştirilmesini, Mildi köyünün ise bir buçuk saat mesafede bulunan Hanyeri köyüne bağlanmasını ve isminin, Hanyeri maa Mildi olarak değiştirilmesini kararlaştırdı. Konuyu, Kütahya livası encümeni de görüştü ve alınan kararı uygun buldu. 8 Haziran 1919 tarihinde, Kütahya mutasarrıflığı, gereğini, Dâhiliye Nezareti'ne arz etti.⁵⁶ Böylece bu köyler, birleştirilmiş oldu.

Yer İsimlerinin Değiştirilmesi

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, Uşak kazası dâhilindeki bazı yer isimleri, çeşitli gerekçelerle değiştirildi. 1910 yılında, Uşak kazası idare meclisi, Hamidiye⁵⁷

⁵³ BOA. DH-İ-UM. E-32/17, 29 Mart 1917/5 C 1335.

⁵⁴ BOA. DH-İ-UM. E-32/17, 29 Mart 1917/5 C 1335.

⁵⁵ BOA. MF. MKT. 1210/78, 1 Ağustos 1915/20 N 1333; BOA. MF. MKT. 1210/35, 10 Temmuz 1915/27 Ş 1333; BOA. DH. MB. HPS. 155/5, 19 Temmuz 1915/7 N 1333.

⁵⁶ BOA. DH. İ-UM. E-53/78, 16 Haziran 1919/17 N 1337, lef 2.

⁵⁷ 'Uşşâkê kazasında Banaz nahiyesi dâhilinde Hamidiye karyesinde hâneleri i'âneten yapılarak iskân olunan kırk hânedeki yüz yetmişsekiz nüfus Rumili muhâcirine ihtiyâcları cibetle yemeklik olarak beşyüz kâile hınta ve şa'îr ve tohumluk için de dört yüz kâile hınta ve iki yüz kâile şa'îr i'tâsı zımında sarfına lüzûm gösterilen yigirmi yedi bin gurusun icrâ-yı havâlesi Hüdvendigâr Vilâyet-i Celîlesinin iş'ârına 'atfen muhâcirîn-i islâmîyye komisyon-ı 'âlsinden bâ-tezkire izbâr idilmiş olduğundan meblağ-ı mezbûrurun muhâcirîn idâresinin üç yüz yigirmi senesi tahsîsâtına mahsûben Hüdvendigâr

köyünün isminin Reşadiye, Kafırviran köyünün isminin Mesudiye, Kalınlise köyünün isminin Şükranıye, Akkilise olarak kayıtlı, ancak ahali arasında Akse olarak bilinen köyün isminin Akse olarak değiştirilmesini kararlaştırdı. Akabinde Uşak kaymakamlığı, bu kararı, mazbata ile Kütahya sancağına bildirdi. Konuyu müzakere eden Kütahya sancağı idare meclisi, alınan kararı uygun buldu. Neticede konu, Hüdavendigar vilayetine havale edildi. İlgili evrakı, Hüdavendigar vilayeti idare meclisi de görüştü. Söz konusu değişiklikleri, münasip buldu. Hüdavendigar vilayeti, alınan kararı, 21 Temmuz 1910 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi. Sadrazamın arz tezkiresi üzerine de 11 Ağustos 1910 tarihinde gerekli irade-i seniyye çıktı. Böylece ilgili köylerin isimleri değiştirildi.⁵⁸ Daha sonra Sadaret, Dâhiliye Nezareti'ne, Dâhiliye Nezareti de Hüdavendigar vilayetine ve sicill-i nüfûs müdiriyetine bilgi vererek, gereğinin yapılmasını emrettiler.⁵⁹

Göbek nahiyesi ahalisinden 5 kişi, 2 Nisan 1914 tarihinde, Dâhiliye Nezareti'ne bir arzuhal göndererek, Göbek nahiyesinin isminin âdâba mugâyir bulunduğunu, telaffuzunun güç olduğunu bildirdi. Göbek isminin, Ulubeğ'le ya da bir başka münasip isimle değiştirilmesini istedi.⁶⁰ Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigar vilayetinden görüş istedi. Hüdavendigar vilayeti, bu talebi, olumlu karşıladı. Göbek adının, Ulubeğ olarak değiştirilmesini uygun buldu. Kararını, 9 Nisan 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, evrakı, Sadaret'e gönderdi. Gerekli irade, 16 Nisan 1914 tarihinde çıktı. Böylece Göbek nahiyesinin ismi, Ulubeğ olarak değiştirildi.⁶¹ İrade üzerine Sadaret, Dâhiliye Nezareti'ne, Dâhiliye Nezareti de ilgili idarî birimlere bilgi verdi.⁶²

Sonuç

19. yüzyılda Osmanlı toplumunda yönetme ve yönetilme kaygıları ile modernleşme sürecine giren devletin işlevleri arttı. Modernleşme, aynı zamanda merkezîyetçi bir taşra idaresini zaruri kıldı. Osmanlı Devleti, taşrada en ücra yerlere kadar varlığını hissettirmenin yollarını aradı. Bu çerçevede önemli

Vilâyetinin sene-i merkûme emvâlinde havâlesi virilmek üzere keyfiyetin buşûr-ı sâmi-i dâver-i eşhemîlerine 'arx ile izîzânı muhâsebe-i 'umûmiye-i mâliyeden ifâde kılınmışdır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir 9 Zi'l-hicce sene 1322 (BOA. BEO. 188286, 23 Şubat 1905/18 Z 1322).

⁵⁸ BOA. BEO. 284266, 11 Ağustos 1910/4 Ş 1328; BOA. İrade, Dâhiliye, 3, 11 Ağustos 1910/4 Ş 1328.

⁵⁹ BOA. DH. MUİ. 118/39, 15 Ağustos 1910/8 Ş 1328; BOA. DH. SN. THR. 11/18, 20 Ağustos 1910/13 Ş 1328.

⁶⁰ BOA. DH-İD. 97-2/36, 20 Nisan 1914/24 Ca 1332.

⁶¹ BOA. İrade, Dâhiliye, 28, 16 Nisan 1914/20 Ca 1332; BOA. BEO. 320789, 18 Nisan 1914/22 Ca 1332; BOA. DH. EUM. LVZ. 20/37, 30 Nisan 1914/4 C 1332.

⁶² BOA. DH-İD. 97-2/36, 20 Nisan 1914/24 Ca 1332.

düzenlemeler yaparak, uygulamaya koydu. Tanzimat Dönemi'nden itibaren idareciler, mekân organizasyonuna daha fazla önem verdi. Bunu, kontrolün ve merkezîyetçiliğin ana unsurlarından biri olarak gördü. Kısaca devlet, taşrada kontrolünü ve etkisini artırmaya çalıştı. 19. yüzyılda ahalinin de idarî-mülkî meselelere ilgisi arttı. Eşrâf başta olmak üzere ahali, mülkî-idarî nitelikli taleplerde, hatta şikâyetlerde bulundu. Bu taleplerini ve şikâyetlerini, sık sık gündeme taşıyarak, taşra ve merkez bürokrasisine ilettiler.

1908-1919 yılları arası, Uşak kazası özelinde, devletin yönetme, ahalinin yönetilme kaygılarının arttığını gösteren çok sayıda gelişmeye tanıklık etti. Öncelikle Uşak kazası ahali, özellikle de eşrâfı, 1871 yılından itibaren tespit edilebilen liva olmaya yönelik taleplerini sürdürdü. II. Meşrutiyet Dönemi'nde, bu talepler, bilhassa 1908-1909 yıllarında daha da arttı. Bu talepler, ahalinin yönetilme kaygılarını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Aynı zamanda Osmanlı taşra bürokrasisi de Uşak kazası özelinde, mülkî-idarî değişiklik teşebbüslerinde bulundu. Bu teşebbüslerde pratik ihtiyaçların karşılanmasının etkisi daha belirgindi. Demiryolu sayesinde Uşak kazasının ulaşım ağında yaşanan değişimler, temel gerekçelerden birini oluşturdu.

Kısaca Osmanlı Devleti'nin son yıllarında, Uşak kazası özelinde, devletin yönetme, ahalinin yönetilme kaygılarının arttığını gösteren çok sayıda somut veri bulunmaktadır. Bu veriler, idarî tarih çalışmaları için önem taşımaktadır.

Kaynakça**Başbakanlık Osmanlı Arşivi****Bâb-ı ‘Âlî Defterleri, Sadâret Divan (Beylikçi) Kalemî Defterleri, Tevcîhât-ı Mülkiye Defterleri**

A. (DVNS. TVCM. d. 00001.

Bâb-ı ‘Âlî Evrâk Odası (Arşivi) Belgeleri

BEO. 188286, 23 Şubat 1905/18 Z 1322; BEO. 284266, 11 Ağustos 1910/4 Ş 1328; BEO. 320789, 18 Nisan 1914/22 Ca 1332.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Belgeleri, Levâzım Kalemî

DH. EUM. LVZ. 20/37, 30 Nisan 1914/4 C 1332.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Belgeleri, Muhâsebe Kalemî Belgeleri

DH. EUM. MH. 101/1, 10 Nisan 1915/25 Ca 1333.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, İdarî Kısım Belgeleri

DH. İD. 144-1/20, 17 Temmuz 1912/2 Ş 1330; DH. İD. 222/16, 22 Şubat 1915/7 R 1333; DH. İD. 222/21, 3 Mart 1915/16 R 1333; DH-İD. 97-2/36, 20 Nisan 1914/24 Ca 1332.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, İdare-i Umûmiye Belgeleri

DH. İUM. E-53/78, 16 Haziran 1919/17 N 1337; DH. İUM. 5-4/3, 3 Ağustos 1914/11 N 1332; DH. İUM. E-8/53, 14 Haziran 1915/1 Ş 1333; DH. İUM. 45-3/64, 10 Ocak 1917/16 Ra 1335; DH. İUM. E-81/50, 28 Şubat 1917/6 Ca 1335; DH-İUM. E-32/17, 29 Mart 1917/5 C 1335; DH./İUM. E-8/19, 27 Mayıs 1915/13 B 1333.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdüriyeti Belgeleri

DH. MB. HPS. 155/5, 19 Temmuz 1915/7 N 1333.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemî

DH. MKT. 2647/66, 4 Kasım 1908/9 L 1326; DH. MKT. 2677/57, 7 Aralık 1908/13 Za 1326; DH. MKT. 2687/63, 21 Aralık 1908/27 Za 1326; DH. MKT. 2704/67, 12 Ocak 1909/19 Z 1326; DH. MKT. 2758/11, 4 Mart 1909/11 S 1327; DH. MKT. 2873/99, 13 Temmuz 1909/24 C 1327.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Muhâberât-ı Umûmiye İdâresi Belgeleri

DH. MUİ. 118/39, 15 Ağustos 1910/8 Ş 1328; DH. MUİ. 34-2/23, 2 Ocak 1910/20 Z 1327.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Sicill-i Nüfûs İdâre-i Umûmiyesi Belgeleri, Tahrirât Kalemî

DH. SN. THR. 11/18, 20 Ağustos 1910/13 Ş 1328.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti Belgeleri

DH. UMVM. 139/58, 24 Haziran 1916/22 Ş 1334.

Bâb-ı 'Âlî Belgeleri, Bâb-ı 'Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Dâhiliye

İrade, Dâhiliye, 10, 15 Nisan 1910/4 R 1328; İrade, Dâhiliye, 16, 4 Nisan 1915/19 Ca 1333; İrade, Dâhiliye, 28, 16 Nisan 1914/20 Ca 1332; İrade, Dâhiliye, 3, 11 Ağustos 1910/4 Ş 1328; İrade, Dâhiliye, 35, 14 Ocak 1907/29 Za 1324.

Bâb-ı 'Âlî Belgeleri, Bâb-ı 'Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Meclis-i Mahsûs

İrade, MMS, 12/519, 9 Mayıs 1858/25 N 1274.

Bâb-ı 'Âlî Belgeleri, Bâb-ı 'Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Meclis-i Vâlâ

İrade, MVL, 17887, 9 Aralık 1858/3 Ca 1275.

Maârif Nezâreti, Mektûbî Kalemî Belgeleri

MF. MKT. 1210/35, 10 Temmuz 1915/27 Ş 1333; MF. MKT. 1210/78, 1 Ağustos 1915/20 N 1333.

Bâb-ı 'Âlî Belgeleri, Şûrâ-yı Devlet Belgeleri

ŞD. MLK. 1436/5, Aydın 4/8, 31 Temmuz 1909/13 B 1327; ŞD. MLK. 1604/24, Hüdavendigâr 5/80, 10 Aralık 1908/16 Za 1326.

Salnameler

1870-1871/H.1287 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa; 1874-1875/H.1291 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa; 1878-1879/H.1296 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa; 1883-1884/H.1301 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa; 1884-1885/H.1302 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa; 1887-1888/H.1305 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa; 1892-1893/H.1310 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa; 1900-1901/H.1318 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa; 1901-1902/H.1319 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa; 1902-1903/H.1320 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa.

Araştırma Eserleri

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Cilt 12, Dersaadet 1309.

ATA, Bahri, *The Transfer of Telegraphy Technology to the Ottoman Empire in XIXth Century*, Boğaziçi University, Master of Arts in History, İstanbul 1997.

AVCI, Yasemin, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

BARNES, John Robert, *An Introduction to Religious Foundations in the Ottoman Empire*, E. J. Brill, Leiden, New York, Kobenhavn, Köln 1987.

- BEYHAN, Mehmet Ali, “Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler “Vak’a-yı Hayriyye”, *Osmanlı*, Cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 258-272.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Tülay Ercoşkun (Ed.), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- ÇAKMAK, Biray, “Mahallî Tarihî Demografi Araştırmalarında Vilâyet Salnâmelerinin Veri Değeri: Uşak Kazası Örneğinde Kısmî Zamanlı Bir İnceleme (1897-1898/1906-1907)”, *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri, 14-16 Nisan 2011*, Uşak, Cilt I, Uşak İli Kalkınma Vakfı Yayını, İzmir 2011, s. 359-394.
- ÇAKMAK, Biray, “Osmanlı Taşrasında Yönetilme Kaygıları: Uşak Ahalisinin (Eşrafının) Mülki-İdari Talepleri ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu (1870-1908)”, *I. Uluslararası Türk Devlet Yönetim Geleneği Kongresi*, 3-4 Nisan 2014, Bildiriler (Baskıda).
- ÇAKMAK, Biray, *Osmanlı Modernleşmesi Bağlamında Bir Batı Anadolu Kazasında Sosyo-Ekonomik Yapı: Uşak (1876-1908)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2008.
- ÇETINKAYA, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 1859-1868, Cilt I, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969.
- DAVISON, Roderic H., “Osmanlı İmparatorluğu'nda Elektrikli Telgrafın Kurulması”, *Osmanlı Türk Tarihi (1774-1923)*, Mehmet Morali (Çev.), Alkım Yayınevi, İstanbul 2004, s. 193-231.
- DAVISON, Roderic H., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876*, Osman Akınhay (Çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul 2005.
- FİNDLEY, Carter V., “The Evolution of the System of Provincial Administration as Viewed from the Center”, *Palestine in the Late Ottoman Period Political, Social and Economic Transformation*, David Kushner (Ed), Yad Izhak Ben-Zvi, Jerusalem, E. J. Brill, Leiden 1986, s. 3-29.
- HEPER, Metin, “Center and Periphery in the Ottoman Empire: With Special Reference to the Nineteenth Century”, *International Political Science Review*, Vol. 1, No. 1, 1980, s. 81-105.
- HEYD, Uriel, “The Ottoman Ulema and Westernization in the Time of Selim III and Mahmud II”, *The Modern Middle East*, Albert H. Hourani, Mary C. Wilson, Phillip Khoury (Eds), I. B. Tauris and Company Limited, New York 2004, s. 29-61.
- İNALCIK, Halil, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-i Hümayûnu”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 343-359.
- KAÇAR, Mustafa, “Osmanlı Telgraf İşletmesi”, *Çağmı Yakalayan Osmanlı*, Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar (Eds), IRCICA Yayınları, İstanbul 1995, s. 45-120.

- KIRMIZI, Abdülhamit, "Taming the Governors: The Swinging Pendulum of Power over the Ottoman Provinces in the Nineteenth Century", *International Journal of Regional and Local Studies*, Vol. 6, No. 1, Spring, 2010, s. 4-19.
- KIRMIZI, Abdülhamit, *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları, İstanbul 2008.
- LEVY, Avigdor, "Military Reform and the Problem of Centralization in the Ottoman Empire in the Eighteenth Century", *Middle Eastern Studies*, Vol. 18, No. 3, 1982, s. 227-249.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- ORTAYLI, İlber, "Tanzimat Devri ve Sonrası İdarî Teşkilât", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Cilt I, E. İhsanoğlu (Ed.), IRCICA Yayınları, İstanbul 1994, s. 281-334.
- ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008.
- QUATAERT, Donald, "Machine Breaking and the Chancing Carpet Industry of Western Anatolia, 1860-1914", *Journal of Social History*, Vol. 19, No. 3, Spring, 1986, s. 473-489.
- QUATAERT, Donald, "The Carpet Makers of Uşak, Anatolia (1860-1914)", *IIIrd Congress on the Social and Economic History of Turkey, Princeton University, Proceedings, 24-26 August 1983*, Heath W. Lowry and Ralph S. Hattox (Eds), The ISIS Pres, İstanbul-Washington-Paris 1990, s. 85-91.
- SOMEL, Selçuk Akşin, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, *İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, Osman Yener (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- TUTSAK, Sadiye, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Uşak'ta Halıcılığın Makineleşme Süreci", *Belleten*, Cilt LXXI, Sayı 260, Ankara 2007, s. 65-97.

